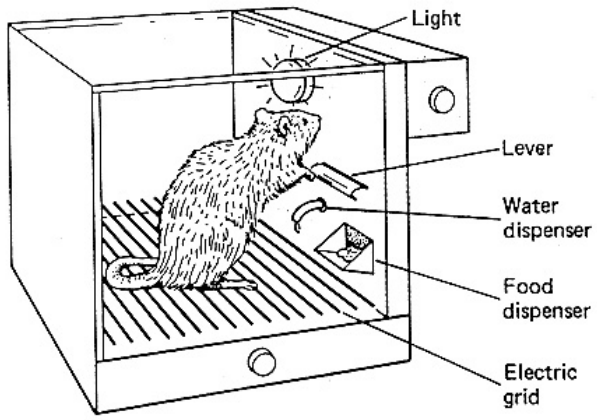

Υ' μέρος

πολιτική οικονομία, κράτος, συμπεριφορά

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΕΥΓΟΝΙΚΗΣ

Λίγος ακόμα Κέυνς

Το προηγούμενο κείμενο αυτής της μικρής σειράς ήταν αφιερωμένο στη σχέση του Κέυνς και του Κεϋνσιανισμού με την πολιτική παράδοση της ευγονικής. Στόχος μας ήταν να δείξουμε πως οι Κεϋνσιανές και νέο- Κεϋνσιανές θεωρίες και η πολιτική που υπαγορεύεται από αυτές δεν είναι καθόλου φιλικές προς τα εργατικά συμφέροντα. Αντίθετα, αποτελούν ίσως την πιο ξεκάθαρη εκδοχή κρατικής ευγονικής, δηλαδή οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και της εργασίας μας με βάση τα πρότυπα που είναι κατάλληλα για την αναπαραγωγή του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου. Οι Κεϋνσιανές πολιτικές, λοιπόν, οργανώνουν ένα αυταρχικό, συγκεντρωτικό κράτος συνεπές με την ευγονική θεωρία. Αντίστοιχα, ο Κέυνς δεν ήταν απλά ένας ευγενής αστός διανοούμενος, όπως τον θέλουν όσοι τσιτάρουν την ατάκα περί συστράτευσης με την φωτισμένη μπουρζουαζία για ταξικούς λόγους. Ήταν ένας ευγονιστής, νεομαλθουσιανός οπαδός του συγκεντρωτικού κράτους που πίστευε πως η ηθική της εργασίας και η μαζική κατανάλωση (των κατάλληλων φυσικά) εμπορευμάτων αποτελούν τα βασικά κριτήρια για μια υγιή κοινωνία. Ως τέτοιος, είναι καταδικασμένος να εμφανίζεται πάντοτε όποτε τα αφεντικά είναι στριμωγμένα και εμείς είμαστε καταδικασμένοι να τον συναντάμε πάντοτε μπροστά μας σε στιγμές αντιεξέγερσης.

Γιατί συμβαίνει αυτό; Στο βιβλίο του Η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος (1936), στις σελίδες 52- 53 της ελληνικής έκδοσης γράφει:

Οι κλασσικοί θεωρητικοί μοιάζουν με τους ευκλείδειους γεωμέτρες σε ένα μη ευκλείδειο κόσμο, οι οποίοι ανακαλύπτοντας ότι ευθείες, παράλληλες γραμμές συχνά συναντιούνται, επιπλήττουν τις γραμμές που δεν διατηρούνται ευθείες- ωσάν το μοναδικό φάρμακο για τις ατυχείς συγκρούσεις που συμβαίνουν. Στην πραγματικότητα, βέβαια, δεν υπάρχει φάρμακο άλλο από την απόρριψη του αξιώματος των παράλληλων και την επεξεργασία μιας μη- ευκλείδειας γεωμετρίας.

Ο Κέυνς καλεί τους οικονομολόγους και τους πολιτικούς της γενιάς του να αποφύγουν την καταδίκη των κοινωνικών φαινομένων που δεν υποτάσσονται στο νόμο του Σε (ισορροπία συνολικής προσφοράς- συνολικής ζήτησης), στην άποψη περί εκούσιας ανεργίας κοκ. Αντίθετα πρέπει να φτιάξουν μια θεωρία που να είναι συνεπής με την πραγματική συμπεριφορά των κοινωνικών δρώντων. Ανάμεσα στα άλλα ο Κέυνς απευθύνει ένα αίτημα για εμπειρισμό, αποδοχή της πραγματικότητας και στη συνέχεια την απόπειρα μετασχηματισμού της. Το αίτημα αυτό θα ήταν πολύ δύσκολο να απαντηθεί από κάποιον οικονομολόγο. Ίσως και δεν θα ήταν απαραίτητο καθώς τα καπιταλιστικά κράτη της εποχής του ψυχρού πολέμου και οι περισσότερο ή λιγότερο ξεκάθαρες πολιτικές ενεργού ζήτησης φαίνεται πως μπορούσαν να λύσουν το πρόβλημα.

Όμως, ένα νέο μη- ευκλείδειο σύμπαν ήταν προ των πυλών: η εργατική τάξη ήρθε να διακόψει τη ψυχροπολεμική ειρήνη σε όλο τον κόσμο τη δεκαετία του '60 και τα κράτη με τη σειρά τους έπρεπε να εφεύρουν έναν νέο δικό τους εμπειρισμό. Μια νέα ευγονική έπρεπε να εμφανιστεί.

Ο Σκίνερ και η ευγονική της συμπεριφοράς

Το 1948 ο γνωστός, ίσως ο γνωστότερος ψυχολόγος, πατέρας του συμπεριφορισμού και της «συμπεριφοριστικής μηχανικής» Μπ. Φ. Σκίνερ εξέδωσε ένα λογοτεχνικό βιβλίο με τίτλο Ουώλντεν Δύο. Για να καταλάβετε πόσο παράξενα ηχεί η ανάγκη του Σκίνερ να εκφραστεί λογοτεχνικά πρέπει να έχετε στο νου σας πως ο Σκίνερ ήταν αυτός που θέλησε να μετατρέψει την ψυχολογία σε μια αμιγώς εμπειρική επιστήμη στο υπόδειγμα των θετικών επιστημών και να εξηγήσει την συμπεριφορά ως ένα απόλυτα ορατό φαινόμενο, αδιαφορώντας απόλυτα για το σκοτεινό και περίπλοκο ασυνείδητο. Βέβαια, το Ουώλντεν Δύο δεν είναι ακριβώς λογοτεχνικό, είναι περισσότερο μια πολιτική ουτοπία, η αναλυτική περιγραφή μιας ιδανικής κοινωνίας. Το βιβλίο του Σκίνερ επιχειρούσε να διαδεχτεί το Ουώλντεν του Χένρι Ντέιβιντ Θορώ, του αμερικάνου πολιτικού φιλόσοφου που στα μέσα στου 19ου αιώνα οραματίστηκε

την οικοδόμηση μιας λιτής προτεσταντικής κοινωνίας στις ΗΠΑ.

Το 1976 με αφορμή τη δεύτερη έκδοση του βιβλίου του ο Σκίνερ θα γράψει έναν πρόλογο, στον οποίο επιχειρεί με ωριμότητα να επεξεργαστεί όσα είχε γράψει πριν περίπου τριάντα χρόνια. Για τον Σκίνερ το βιβλίο του πλέον είχε μια άλλη επικαιρότητα. Η πρώτη είναι τεχνική και αφορά την ίδια την επιστήμη της συμπεριφοριστικής ψυχολογίας: Ο συμπεριφορισμός μπορούσε πλέον να φύγει από τα εργαστήρια και να βρει εφαρμογές στην κοινωνία μέσω των «συστημάτων παροχής κινήτρων» στις εταιρίες και του αναδυόμενου κλάδου της συμβουλευτικής. Υπήρχε όμως και ένας δεύτερος σημαντικότερος λόγος:

Ο κόσμος άρχισε να αντιμετωπίζει προβλήματα εντελώς διαφορετικού εύρους- η εξάντληση των ενεργειακών πηγών, η μόλυνση του περιβάλλοντος, ο υπερπληθυσμός και η απειλή ενός πυρηνικού ολοκαυτώματος (15)

Απέναντι σε αυτά τα προβλήματα ο Σκίνερ είχε κάποιες πρώτες απαντήσεις:

Ο κόσμος μπορούσε να τραφεί καλλιεργώντας πιο θρεπτικά δημητριακά και να καταναλώνει δημητριακά και όχι κρέας. Πιο αξιόπιστες μέθοδοι αντισύλληψης μπορούσαν να κρατάνε τον πληθυσμό εντός ορίου. Απροσπέλαστα συστήματα άμυνας μπορούσαν να αποτρέψουν πλήρως μια πυρηνική σύρραξη. Όλα αυτά όμως θα συνέβαιναν μόνο αν άλλαζε η ανθρώπινη συμπεριφορά, και το πώς μπορούσε να αλλάξει παρέμενε ένα αναπάντητο ερώτημα (16)

Για τον Σκίνερ μια πειραματική επιστήμη της συμπεριφοράς που θα έβγαινε εκτός εργαστηρίου για να συνδράμει το κράτος ήταν απαραίτητη καθώς, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες επιστήμες, η ψυχολογία του Σκίνερ υπαγορεύει στα άτομα συγκεκριμένες πρακτικές και μετασχηματίζει αυτά τα οποία μαθαίνουν μέσω των συνεπειών των πράξεων τους. Με αυτό τον τρόπο ο συμπεριφορισμός θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια κοινωνία στην οποία:

Οι ψυχωτικοί και τα άτομα με νοητική στέρηση θα ζούσαν καλύτερη ζωή, δάσκαλοι και μαθητές θα γλύτωναν χρόνο και ενέργεια, τα σπίτια θα αποτελούσαν πιο ευχάριστα κοινωνικά περιβάλλοντα, οι άνθρωποι θα δούλευαν πιο αποδοτικά απολαμβάνοντας παράλληλα αυτό που έκαναν, και πάει λέγοντας. (17)

Διατυπώνοντας ξανά όσα γράφει ο Σκίνερ στον πρόλογο του 1976 προκύπτει εύκολα ο παρακάτω συνειρμός: Η ενεργειακή κρίση, η κλιματική κρίση, η εξάντληση του κράτους πρόνοιας και ο παγκόσμιος πόλεμος καλεί την επιστήμη της ψυχολογίας να εκπαιδεύσει μέσω του συμπεριφοριστικού ελέγχου τους ανθρώπους να είναι χαρούμενοι, αποδοτικοί, συμπεριληπτικοί και να ζουν αρμονικά.

Εσείς τώρα νομίζετε ότι ειρωνευόμαστε και ακόμα χειρότερα, πως ως κλασσικοί αυτόνομοι/ες ειρωνευόμαστε και ρίχνουμε στην πυρά σπουδαίους επιστήμονες. Όχι! Δεν είναι αλήθεια. Απλά, στον πρόλογο του 1976 βλέπουμε τον Σκίνερ να επιχειρεί να απευθύνει μια χείρα βοηθείας στα κράτη λέγοντας πως αν ο Κέυνς πέτυχε την κοινωνική ειρήνη μέσω των πολιτικών ενεργούς ζήτησης και της μαζικής κατανάλωσης, η τρέχουσα κρίση μπορεί να βρει την απάντηση της στην εκπαίδευση των ανθρώπων σε υγιείς συμπεριφορές.

Ας κάνουμε τώρα ένα μικρό διάλειμμα και ας διαβάσουμε λίγη λογοτεχνία. Ίσως έτσι καταλάβουμε τι εννοεί ο Σκίνερ ως ορθή, υγιή συμπεριφορά, συνεπώς και το προς τα πού πρέπει να κατευθυνθούν οι κοινωνίες μας:

«Φοβάμαι ότι όσοι ασχολούνται με τον έλεγχο των γεννήσεων δεν πρόκειται να σας ευχαριστήσουν για τους γάμους σε μικρή ηλικία», είπα. «Θα τρίζουν τα κόκαλα στον τάφο του Μάλθους».

«Δεν λύνει το μαλθουσιανό πρόβλημα η μείωση του ρυθμού των γεννήσεων από την πλευρά όσων την κατανοούν. Αντιθέτως, χρειάζεται να διευρύνουμε τον πολιτισμό που αναγνωρίζει την ανάγκη για έλεγχο των γεννήσεων. Αν ισχυρίζεσαι ότι πρέπει να αποτελέσουμε παράδειγμα, θα πρέπει να μου αποδείξεις ότι δεν θα εκλείψουμε όλοι πριν το παράδειγμα μας αποκτήσει συνεχιστές. Όχι, το γενετικό μας πρόγραμμα έχει όραμα διαρκείας. Δεν ανησυχούμε για τον ρυθμό των γεννήσεων ή τις συνέπειες του»

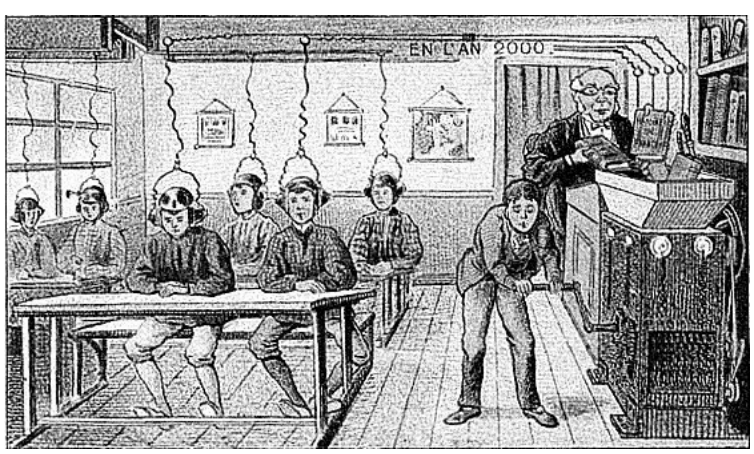

«Διεξάγετε γενετικά πειράματα;» ρώτησα.

«Όχι», είπε ο Φρέιζερ, αλλά ανασηκώθηκε σαν να επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον θέμα. «Αποθαρρύνουμε φυσικά τον ακατάλληλο να τεκνοποιήσει [...]» (166, 167)

Φανταζόμαστε ότι τα μάτια σας στάθηκαν λίγο παραπάνω στην αναφορά του Σκίνερ στον Μάλθους και το Μαλθουσιανό πρόβλημα. Η συμπεριφοριστική μηχανική και η εξαρτημένη μάθηση με τον τρόπο που εμφανίζονται εκτός του εργαστηρίου προτείνονται ως ένα μαγικό ελιξίριο για τα καπιταλιστικά κράτη που καλούνται να απαντήσουν στις κρίσεις που έχει προκαλέσει η παγκόσμια εργατική τάξη τη δεκαετία του εξήντα.

Πρέπει να επιβληθούν πρότυπα ορθής συμπεριφοράς. Δεν πρέπει όμως να επιβληθούν με τη βία. Για τον Σκίνερ τα κράτη πρέπει να χρησιμοποιήσουν την ψυχολογία ως όπλο για να διαμορφώσουν τις δυτικές κοινωνίες στη βάση υγειών, ορθολογικών και αποδοτικών προτύπων. Το όνομα του Μάλθους δεν εμφανίζεται καθόλου τυχαία, όπως καθόλου τυχαία δεν εμφανίζεται και στην πρώτη παράγραφο της εισαγωγής του 1976. Ο Σκίνερ είναι Μαλθουσιανός με την έννοια πως κι αυτός με τη σειρά του καλείται να απαντήσει στο Μαλθουσιανό πρόβλημα της δημιουργίας μιας υγιούς κοινωνίας από το κράτος. Με τη σειρά του, λοιπόν, ο Σκίνερ απαντά: χρειαζόμαστε έναν κρατικό έλεγχο των συμπεριφορών, χρειαζόμαστε την εκπαίδευση των συμπεριφορών που αποκλίνουν σε ορθά πρότυπα και όπως ο επιστήμονας πειραματίζεται στο εργαστήριο, έτσι το κράτος πρέπει να πειραματίζεται στον κοινωνικό σχηματισμό.